

El lector trobarà ací onze assaigs sobre temes diversos relacionats amb la literatura, l'art o el cinema, amb la cultura contemporània en el sentit més general. Es tracta d'assaigs independents que poden llegir-se de manera autònoma, però tots tenen un fons que remet al perfil d'arquetips presents en la nostra societat. Hi destaca l'individu narcisista i hedonista, que oscil·la entre l'autosatisfacció i el neguit, marca de l'individualisme de factura més recent analitzat per Sennett i Lipovestky. L'aproximació a una sensibilitat postmoderna definida per la inestabilitat psicològica i afectiva, per l'esborrament de referents sòlids, és el rerefons d'una bona part de les incursions –fragmentàries, nòmades, disperses– en el cinema d'Isabel Coixet, les novel·les de Francesc Bodí o Josep Lozano, el somni d'una utopia verda, l'obra de Michel Houellebecq, el declivi del pudor en la societat contemporània, les emocions, el sentit del sexe i el desig en temps de la sida, els replecs d'un programa de televisió com «El Gran Germà», la poesia de Joan Margarit o la mirada crítica sobre la creació de John Berger. Tot plegat sota la inspiració de Walter Benjamin, de qui l'autor reivindica la manera d'observar la diversitat de manifestacions culturals i l'atenció a la paraula i la imatge.

Enric Balaguer (el Castell de Guadalest, la Marina Baixa, 1959), catedràtic de Literatura Contemporània a la Universitat d'Alacant, compta a hores d'ara amb una obra assagística considerable que inclou aproximacions a autors, estudis de literatura comparada i anàlisis de la societat contemporània i les seues modulacions culturals. Sempre des d'un prisma molt personal i amb la voluntat declarada d'assolir interpretacions de conjunt. Ha publicat, entre altres, *Dinou poetes dels seixanta* (1987), *Poesia, alquímia i follia* (1995), *Paper reciclat* (1995), *Ressonàncies orientals* (1999), *Contra la modernitat i altres quimeres* (2002) i *Els colors i les paraules. Notes sobre Joan Fuster i la pintura* (PUV, 2007). Manté el blog *A tall d'invocació* i és col·laborador habitual del diari *Informació* d'Alacant i de les revistes *L'Aiguadolç*, *Caràcters* i *L'Espill*.

ISBN 978-84-370-9661-2

9 788437 096612

UNIVERSITAT
DE VALÈNCIA
PUBLICATIONS
PUV

Enric Balaguer

Constel·lacions postmodernes

PUV
UNIVERSITAT
DE VALÈNCIA

Narcisos i Dionisos

1.

Segons alguns analistes, les pautes culturals dels darrers anys situaren en un primer pla les transformacions en l'esfera personal del subjecte, en la línia de proclamar el sorgiment d'un nou i radical individualisme. Després dels anys seixanta i primers setanta, amb fervors socials com ara els moviments estudiantils, els grups de vida alternatius, les revoltes en quasi tots els àmbits de la vida –de la psiquiatria a la religió, de les minories racials o sexuals a l'emancipació dels països colonitzats– va començar a percebre's, a final de la dècada dels setanta, la presència d'uns nous valors. De conjugar els verbs en primera persona del plural, «nosaltres», es va passar a fer-se en primera del singular, «jo». El mite de Narcís –de vegades batejat de Neonarcís–, ço és, la figura mítica que s'emmiralla en ell mateix i mor després de contemplar-se en la superfície de les aigües, va servir per designar-ho.

Més que la pretensió de ser diferent o lliurar-se a l'autoesguard complaent, el Narcís que descriuen estudiosos com Richard Sennett o Gilles Lipovetsky és un ésser que tendeix a mesurar el món com si fos un espill del jo –les paraules són del primer. Una «segona revolució indivi-

dualista» –el terme és de Gilles Lipovetsky– fa cap durant aquesta etapa instal·lant tota una promesa de felicitat i de benestar. Açò suposarà la irrupció d'un individu atent a ell mateix, que ha substituït la consciència de classe social per l'autoconsciència i s'auscultra ell mateix de forma permanent i obsedida. Un article de Toni Puig, «Feu l'amor, dèiem», fa una mena de repàs dels valors generacionals que precediren l'arribada d'aquest Narcís:

Els setanta [...] varen ser uns anys de relació. Perquè l'altre era important. L'altre era la possibilitat de relació i de revolució. Els anys setanta, amb l'amor com a imperatiu, varen ser els anys de la comunicació.

Dels valors solidaris, de la comuna com a substitució de la família o de la parella circular, de la ciutat com una comunitat oberta, de la militància política o sindical, es va passar a una etapa d'atenció superlativa al jo. De resultes d'aquest canvi es va parlar d'un subjecte que té més de «l'horitzó d'un mateix», com deia Paul Éluard, que de l'«horitzó de tots».

Un dels primer analistes a constatar el canvi fou el sociòleg Richard Sennett, a *Narcisisme i cultura moderna* [*Narcissism and Modern Culture*, 1977], un llibre que es va traduir al castellà tres anys després. Per a l'autor americà la transformació fonamental, des del punt de vista psicològic, és producte, sobretot, d'una insatisfacció de les experiències amb els altres. La patologia predominant que han d'atendre els psicòlegs no és ja com a començament de segle XX la histèria, o les fòbies; ara és el «desordre de caràcter», una certa incapacitat de sentir o de relacionar-se amb els altres, conseqüència d'imaginar aqueix

món exterior com un peculiar espill del jo. Per a l'autor d'*El declivi de l'home públic* (1977), tenim un procés en tres fases. La primera és precisament: el món esdevé l'espill narcisista del jo; la segona, el jo es converteix en un fenomen immanent i proteic i, en tercer lloc, en interactuar amb l'altre, el jo posa a prova la convicció de la seua pròpia existència, que sovint el decep.

En l'última part del llibre, Sennett fa una anàlisi d'algunes idees de *La democràcia a Amèrica* d'Alexis de Tocqueville, on subratlla certs tocs d'atenció de l'aristòcrata francès sobre l'individualisme, com a perill que amenaça la democràcia:

Un amor apassionat i exagerat d'un mateix, que porta l'home a no relacionar-se amb res fora de si mateix i a preferir-se a cap altra cosa. L'individualisme és un sentiment reflexiu i calmat que disposa cada ciutadà a aïllar-se de la massa dels seus semblants i a retirar-se a part amb la seva família i els seus amics; de tal manera que, després d'haver-se creat així una petita societat per al seu ús, fàcilment abandona la gran societat a si mateixa. [Alexis de Tocqueville, trad. Jaume Ortola]

Aquesta i altres idees de Tocqueville, així com les reflexions de Sennett, formen un dels punts de meditació de Gilles Lipovetsky al llibre publicat el 1983, on aplegà diversos articles publicats els anys anteriors, *L'era del buit. Assaig sobre l'individualisme contemporani* [*L'ère du vide*]. En la visió del sociòleg francès es destaca com la mutació social ve acompanyada de l'opulència de la societat de consum, que ha afavorit l'individualisme amb uns valors permissius i una oferta de gaudi. Aquest individualisme narcisista fa que el subjecte naufrage en un mar de con-

fort, en un benestar material que escampa promeses de felicitat a dojo.

Antigament, a la societat hi havia la religió, que oferia consol a la gent. Avui, on trobem aquest consol? Al consum. Quan estem deprimits anem a la perruqueria, o al cinema, o ens comprem un DVD.

Si Max Weber parlava del «desencantament del món» com la conseqüència de l'abandonament de la religió, arran de la Il·lustració i els moviments revolucionaris, per a Lipovetsky la societat de consum ha substituït l'espiritualitat i la religió. De posar-li un nom al fenomen, hauria de ser antitètic al de Weber, atès el magnetisme materialista que l'acompanya. Si l'individu sense cap altre objectiu que la vida que té al davant, sense formar part de cap projecte transformador, viu abocat a una certa buidor, el consumisme en serà un pal·liatiu. Comprar esdevé l'acció que opera en nosaltres provocant la sensació de posseir una vida millor. Poca consciència hi ha que l'operació és, segons Freud, un *acte de substitució*, i no de *sublimació* i, com a tal, una acció que no satisfà l'individu. L'escenari consumista porta a una acumulació gradual d'objectes innecessaris, de la mateixa manera que en el terreny econòmic ha anat prenent força l'economia financera sobre la productiva. L'acumulació de béns, com a especulació, ha superat la satisfacció de les necessitats, de la mateixa manera que la deriva financera s'ha situat més enllà de la productivitat.

Si el tret més característic del subjecte perfilat per Lipovetsky és el seu narcisisme, cal destacar que més que rabejar-se en un estat d'autocomplaença, el que cerca

l'individu és desplegar la seua personalitat, buscar-se, tractar de realitzar-se. Certament es tracta d'un individu descregut dels grans sistemes d'idees en els quals «la raó» o «la veritat» perden el caràcter de valor absolut.

Sigmund Freud va definir el terme «narcisisme», a *La interpretació dels somnis*, com «l'egoisme il·limitat dels nens» per designar «un estadi del desenvolupament de la líbido que aquesta travessa en el camí que va de l'autoerotisme a l'objecte d'amor», i insistí en el fet que es tracta d'una etapa en què les fixacions poden arrelar fàcilment i les neurosis i la paranoia es poden consolidar.

El pintor Salvador Dalí és l'autor del quadre *La metamorfosi de Narcís* (1937). El quadre presenta una imatge enigmàtica, plena d'interrogants que celebra l'autosatisfacció. Dalí va ensenyar el quadre a Sigmund Freud en l'única trobada que varen tenir, a Londres, el 1938. En aquestencontre, segons diu el pintor, el mestre de la psicoanàlisi va dir que en les obres dels «Grans Mestres, un té tendència a buscar l'inconscient, mentre que quan es mira un quadre surrealista, un sent la necessitat immediata de buscar el conscient».

2.

Així, la persona –en aquesta segona gran revolució individualista– ha posat el punt de mira en una sèrie d'atencions interiors. El subjecte s'ha d'explorar, s'ha de buscar i, en definitiva, ha d'estar atent a ell mateix. Però aquest individu, precisament per tot això, es veu obligat a fer un continuat capbussament psicològic –un perllongat *strip-tease* interior. Una operació que comporta sovint una debilitat d'acció, de pensament i de voluntat.

La predisposició a estar pendent d'un mateix ofereix obsessions a dojo, perquè sovint es revela com un ego que mai no s'assacia. El *joisme*, en suma, va de la mà del neguit. En aquest subjecte que descriu Lipovetsky –qüestió de connexions neuronals– s'ha produït la substitució de l'*homo politicus* per l'*homo psicologicus* i ara dirigeix la seua mirada cap endins i s'hi observa en una mena d'estranyament perpetu. L'exemple d'aquesta realitat l'ofereix el cinema de Woody Allen –també Lipovetsky el troba il·lustratiu. La xerrameca interior que acompanya els personatges, en moltes pel·lícules del director americà, escenifica el desconcert personal, l'estat d'insatisfacció permanent, les mutacions d'ànim, els dubtes... La revelació del món interior té algun punt d'insuportable... Woody Allen plasma el deix neuròtic de voler i doldre, de ponderar les coses des d'una visió introspectiva, ço és interminablement dubitativa, quan sotmet a anàlisi la seua conducta.

En haver de triar contínuament, a parer d'Anthony Giddens a *Runaway World* (1999), l'individu actual incrementa el neguit. I de retruc, aquest estat desencadena un conjunt d'addiccions i compulsions. «L'addicció en-

tra en joc quan l'elecció, que hauria d'estar impulsada per l'autonomia, es veu trastocada per l'ansietat» –escriu el sociòleg. És el paper plenament actiu de l'individu en el seu món interior, el fet que haja de prendre decisions contínuament el que desencadena unes necessitats d'ajuda psicològica, teràpia, *coachings* o afins.

Tot observant l'estat desolador on porta aquesta realitat, Ken Wilber veia en el famós quadre *El crit* de Munch la imatge representativa –*avant la lettre*, que se'n diu!– del subjecte postmodern. Es tracta de la visió sense perspectiva –en paraules de l'autor nord-americà– «d'un subjecte mirant-se a si mateix mentre tracta de mirar el món».

En el fons, el quadre de Munch és l'expressió de la por de l'individu que es veu desterrat a un món essencialment

aliè, desproveït de «consols místics» i de «pretensions racionals» –els termes són de Wilber. El personatge del pintor noruec és un home horroritzat, no sabem ben bé de què o per què. I com damunt es tapa les orelles, afegeix un element sonor a l'escena –una mena de música sorda.

L'individu de què parla Lipovetsky, a despit de tot, expressa allò que sent i allò que pensa. En termes de l'autor, té la «vocació de discjòquei». La imatge pot semblar frívola, però és encertada. Si l'època moderna estava marcada per la producció i la revolució, la postmoderna està obsedida per la informació i l'expressió. «Tots som discjòqueis, presentadors, animadors...». Poc importa que l'expressió siga buida o gratuïta, que un tinga coses a dir, missatges a comunicar o no. Al capdavall, del que es tracta és de la supremacia de l'acte de comunicació sobre la naturalesa d'allò comunicat, amb despreocupació pels continguts i donant pas, sovint, a una comunicació sense objectiu ni públic, o on l'emissor esdevé també el principal receptor. En tot cas, el subjecte diu, talment el xiquet en una arrancada narcisista: «mira què faig». O bé balbujeja, parla per no dir res. Ho fa pel simple plaer d'escoltar-se.

Una mirada a alguns dels camps actuals, des de la literatura al periodisme, ens ho confirma plenament. Si observem el periodisme digital de l'actualitat, on cada lector pot deixar el seu comentari en els articles, sembla que hem arribat a un estadi on tot individu és, en potència, un autor, i en molts moments al llarg del dia en exercici. La comunicació en xarxa ha desestructurat els nivells de relació entre productors i consumidors, i ara cada persona pot opinar, informar, teoritzar com si fos un expert. I a més a més sense contrastar informació, sense argumentar,

sense saber les bases del seu coneixement i del seu accés a la indagació. El fenomen dels blocs, Twitter, Facebook contribueix així mateix en gran manera a convertir tot-hom en creador, autor –discjòquei, com deia el pensador francès ara fa trenta anys.

3.

El 1979 l'escriptor Jean-François Lyotard, va publicar *La condició postmoderna* on constata l'erosió o la crisi del que anomenava *metarelats*. Amb aquest nom designava el conjunt de relats emancipadors lligats a la idea de progrés i de futur. La idea de progrés, que articula la voluntat de futur, d'un determinat futur, havia estat el vèrtex de la modernitat. Si hom no tenia forces per a mirar el futur, o dubtava del progrés, què podia fer? Viure exasperadament el present, fer-ne un reialme absolut.

Narcís és un amant del plaer, és individualista, és indiferent a les normes tradicionals de vida i practica una mena de culte al present, segons Lipovetsky perquè:

Quan el futur es presenta amenaçador i incert, resta la retirada al present, la qual no deixem de protegir, arreglar i reciclar en una joventut infinita.

El culte al present no admet treballar per a un termini llarg de temps. L'individu voldria la seua realització d'immediat. Pensar en el futur, planificar-lo, és un exercici que es deixa de banda, perquè ja no l'entusiasme cap iniciativa en aquest ordre. En moltes obres de la dècada dels vuitanta, tant literàries com cinematogràfiques, el futur

es desdibuixa, talment apareix en pel·lícules com *Blade Runner* (1982), la mítica cinta de Ridley Scott que va suscitar rius de comentaris, com quelcom tenebrós. La visió nebulosa del futur no deixa de ser un paral·lel de la del passat, perquè com deia Walter Benjamin, «mai no comprendrem el passat sense voler el futur».

Immers en la cultura consumista, en l'opulència de béns i de possibilitats que ofereix la societat, Narcís més que participar en projectes col·lectius, omple el seu carret al supermercat i ocupa el temps pensant on ha d'anar de vacances: platja?, muntanya? La disciplina i el sacrifici, que han estat alguns dels valors de la nostra societat en èpoques anteriors, són ara minimitzats i només s'entreveuen, paradoxalment, en funció de poder disposar de vacances i gaudir dels plaers. Sacrifici? Sí, però només per a pagar el lleure dels caps de setmana. És llavors quan Narcís esdevé Dionís.

Més que ciutadans, som membres d'una societat de consumidors i d'usuaris de productes. Uns consumidors amb unes necessitats de comprar que no són diguem-ne *fisiològiques* sinó psicològiques. I en una societat que ha canviat antigues necessitats en rituals: la compra s'ha convertit en un espectacle de la mateixa manera que l'alimentació ha esdevingut gastronomia, la sexualitat erotisme, el descans oci... Aquest consumisme és ben a prop de les addiccions. El subjecte que ha substituït les necessitats pregonas per productes, pot veure's induït a una mena d'addicció que és la paga i senyal del subjecte —o així ho sembla— a l'esforç i al neguit, al desassossec i a la buidor vitals.

Les addiccions caracteritzen el protagonista de la novel·la *La magnitud de la tragèdia* de Quim Monzó, apa-

reguda el 1989. Inicialment, els personatges duïen noms de begudes alcohòliques (Bacardi, Marie Brizard...), però després l'autor els va canviar per noms compostos i pomposos com els de les fotonovel·les. De l'alcohol va passar a la cocaïna. El crític Julià Guillamon comenta:

La novel·la és plena de referències més o menys velades a aquesta substància, tot i que cap dels personatges en pren: el ritme accelerat, la sensació que el món és al teu abast, l'autosuficiència sense fatiga, les percepcions hiperlúcides, la nitidesa exacta amb què Ramon Maria enumera els objectes a la cambra de Maria-Eugènia i al consultori del doctor Riera-Zawacki, o com descriu els carrers de la ciutat des del taxi, absorit i privat del sentit de l'oïda.

L'obra descriu el gest hiperbòlic d'un estat perpetu d'e-recció en consonància amb una situació social on el desig és dut al paroxisme. Aquesta invocació, a la dècada dels vuitanta, va ser constant.

4.

Narcís passa per viure plenament l'hedonisme, els plaers sense culpabilitat. Com hem dit, ha pres ara el rol de Dionís. L'obsessió pel cos i pel sexe és un dels traços més destacats de la societat de les últimes dècades i l'actual. I el cos, sobretot, es lliura als plaers, l'obertura a l'oci en tots els àmbits i moments vitals. Sembla que, d'alguna manera, aquest impuls ha afavorit el boom de la frivolitat.

El ben cert és que en acabar-se la dècada dels setanta, a l'Estat espanyol i a Europa, un certa eufòria surava en

l'ambient: se'n parlava molt, de «la societat de l'opulència», del «benestar social» o de «la societat del lleure». Tot just coincident en el període de governs de Ronald Reagan (de 1981 a 1989) als EUA i Margaret Thatcher (de 1979 a 1990) al Regne Unit. Ho podem constatar en molts articles de la premsa de l'època i en no pocs llibres, en moltes cançons i en el cinema. Una cançó del primer LP del grup Mecano, l'any 1981, es deia significativament «Hoy no me puedo levantar» i era la crònica d'un cap de setmana dionisiac, l'excés del qual deixava un aixafament invencible. Aquesta atmosfera era producte d'allò que es va anomenar «la movida madrileña» i que va tenir molt de programa de plaer, amb una ebrietat esbojarrada i una sexualitat frenètica. També les pel·lícules de Pedro Almodóvar formen part de l'aire del temps, allò que en alemany anomenen *zeitgeist*.

De l'any 1983 és un conegut assaig de l'escriptor i sociòleg català, Lluís Racionero, que duia per títol *Del paro al ocio*, tot un exponent del desig d'aquells dies. Segons la tesi del llibre, la societat del temps lliure era ja una realitat pròxima. No seria exactament viure sense treballar sinó, amb l'ajut de les màquines, reduir-ne les hores –potser tres o quatre– i deixar temps a l'oci. L'economia productiva requeria un nombre cada vegada més reduït de treballadors en tots els camps: l'agricultura, la indústria i els serveis. Així que calia preparar l'oci: no es tractava de no fer res, ans al contrari, d'esmerçar el temps en activitats de pensament, de lectures, desenvolupament d'inquietuds artístiques, cultiu del cos.

Si algun element de l'anàlisi de Racionero va resultar ser una profecia complida, és el que fa referència al cos. Ja

que ben mirat en les últimes dècades tot hi conflueix perquè el cos reba una atenció descomunal amb l'esport, els *liftings*, el culturisme, els centres d'estètica, el gimnàs... El cos s'ha de lluir a la discoteca, al treball, al carrer, a la platja... També el cos sofreix malalties com l'anorèxia, una patologia d'aquest moment històric. Els tatuatges són, així mateix, símptomes d'una atenció somàtica desconeguda en altres fases de la societat. Una voluntat d'atenció al cos –un somatisme puixant– brolla per damunt de l'adhesió a causes col·lectives. La importància de l'esport és tota una prova d'aquesta preeminència del cos.

Dos anys després, Lluís Racionero publicava *La Mediterrània i els bàrbars del nord*, on l'autor feia una reivindicació dels valors que per a ell encarnen les cultures mediterrànies:

La cultura viva de la Mediterrània, veritable i ancestral, no és pas el fred geometrisme racionalista dels doris ni el colossalisme militarista dels romans, sinó la *manera gentile*, la cultura femenina, sensual, sinuosa i flexible, amb la claredat del fresc marí de Cnossos, la vitalitat festiva de les ballarines tartèssies, la flexibilitat nerviosa de les saltadores dels braus cretenques, el sensual erotisme delicat i indefens d'Afrodita [...] La cultura ancestral de la Mediterrània és matriarcal, femenina, gentil, suau, vital, delicada.

Però aquesta cultura dels pobles mediterranis s'oposa a la dels bàrbars del nord que, si bé han inventat cotxes, bombes o raigs làser, no és fruit de la civilització ja que aquesta és producte de les ciutats. El Mediterrani fa trenta segles que té ciutats, el nord d'Europa només sis. La civilització, per a Racionero, és una qüestió d'esperit, una

manera d'entendre la vida i, sobretot, de viure-la. La civilització mediterrània és per a l'autor el conjunt de valors exportables, el llegat que, en aquest moment, el nostre entorn podia oferir al món. Un llegat alternatiu, doncs, a la vida laboral estressant de la societat productiva i en paral·lel amb l'hedonisme regnant.

Mirada amb distància, la dècada dels vuitanta destil·la una certa embriaguesa que s'estén per tot arreu. L'impuls ideològic, la militància política i cultural –i encara la flama contracultural– havia donat pas a la pulsio, a una atmosfera fofa d'hedonisme –de promesa d'hedonisme– perquè l'hedonisme és sempre una promesa. La literatura catalana de l'època –certa literatura, és clar!– és un bon aparador d'aquesta disposició al gaudi. Quim Monzó en el primer relat de *L'illa de Maians* (1985), «Barcelona», presenta una parella que tot just en un moment de contacte sexual:

No m'escoltes –va repetir ella–. Tota l'estona que parles de tu... Tan sols t'interesses per tu mateix. No et preocupa gens ni mica el que dic. No et preocupa el que em passa pel cap, ni com sóc, ni què faig...

El personatge que havia encetat una maniobra d'aproximació sexual, resta perplex i comença a sentir-se culpable. «Es va sentir mesquí –escriu el narrador–, l'ésser més menyspreable del món, i va reconèixer que, certament, en els últims temps tant se li'n donava la gent». Però la introspecció segueix el seu curs amb una destacada exacerbació de culpa: «Voldria saber què, o quin seguit de coses han fet de mi un egoista. No te'n riguis. M'agradaria tornar a interessar-me per la gent» –diu el personatge a la fi del relat.

Més incisiu és el conte «La qualitat i la quantitat», del mateix recull, si ho mirem des de la perspectiva de l'hedonisme. El jove Morell viu una història de reptes sexuals amb una veïna després d'observar-la per la finestra i descobrir-la mantenint relacions sexuals. Morell es compra un telescopi per a seguir millor l'aventura *voyeur* i descobreix que ella fa el mateix. D'aquesta manera, Morell i la veïna van augmentant la intensitat dels seus encontres sexuals disposats a sorprendre's, com en un joc d'apostes.

Però les històries de Monzó no foren cap excepció. Cap a final dels anys 80 es van posar de moda els programes de ràdio de contingut eròtic, en què una locutora o un locutor es dedicaven a fer les delícies dels radiooients mitjançant la lectura de contes, relats o qualsevol altra cosa que se'ls passés pel cap, però amb un alt contingut libidinós i festiu. Seguint l'estela d'aquests programes, van aparèixer al mercat diverses novel·les basades en l'existència d'aquests programes, entre elles *Amorrada al piló* (1986), de l'escriptora Maria Jaén.

Amorrada al piló és una novel·la que ens relata les peripecies d'una locutora de ràdio que dirigeix un programa nocturn en què directament parla amb els seus oients, durant un estiu càlid i humit. A través de les ones es barregen les situacions que viu la Marta, la locutora, amb les que s'inventa per al seu programa. El llibre de Maria Jaén *Amorrada al piló* va exhaurir l'edició en un dia –el dia de Sant Jordi– i va batre tots els rècords de venda de tal manera que el mateix any va propiciar una versió cinematogràfica que va fer Antoni Verdaguer amb el títol de *L'escot*.

A fi de comptes, en el camp de la sexualitat, la cultura de la nostra societat ha realitzat un canvi acrobàtic; ha passat del rebuig del gaudi sexual, de la castedat obligatò-

ria fins al dia del casament per a les dones, de molts matrimonis concertats per motius econòmics, de la punició al gaudi solitari i del menyspreu a qualsevol forma d'homosexualitat a una situació de permissivitat absoluta. En qüestió de poc temps. Ara la sexualitat, com es pot seguir a través de bona part de la literatura, s'obria de bat a bat, i hom feia celebracions orgiàstiques, beneïa l'intercanvi de parelles, consumia pornografia...

5.

La conducta de l'individu, en la societat de consum, està contínuament acompanyada per l'oferta hedonista. Valors com l'esforç, la disciplina o la voluntat resten en un calaix. «L'esforç —escrivi Lipovetsky a *L'era del buit*— no està de moda, tot el que suposava subjecció o disciplina austera s'ha desvalorat en benefici del culte al desig i de la seua realització immediata». El subjecte viu una expansió de l'ego, i si una extremitat és representada pel neguit de l'autorecerca, l'altra és la del plaer que li proporciona el cos, especialment el sexe. Hi ha una cultura del temps lliure, del divertiment, dels viatges, de l'espectacle... Un espectacle que és continu i en tots els àmbits de la vida. I en tots els llocs i en els no-llocs, com defineix Marc Augé algunes zones modernes: aeroports, grans superfícies comercials, etc., hom constata l'extensió dels parcs temàtics així com la transformació de molts espais —hotels, cases de turisme rural...— en una mena d'espais escènics. La gamma de viatges s'ha incrementat i s'ha diversificat i es pot anar de safari a l'Àfrica, a visitar pobles en països on hi

ha una dictadura fèrria, i també es pot fer turisme sostenible i voluntariat social a través d'opcions alternatives de viatge. Hi ha l'oferta de balnearis o d'hotels amb *spa*, de ciutats festives amb platja i discoteca, la de barris amb oferta gastronòmica, rutes de vi, cerimònies amb altres productes de menjar. El nostre entorn és una mena d'escenari-oferta de diversió variada, en tots els camps. La idea que es desprén sovint dels missatges més reiterats és la d'una promesa de vacances perpètuas.

D'un temps ençà, tot ha de ser divertit, un decorat atractiu ha d'acompanyar-nos a tot arreu. Allò que parle seriosament i que tinga un temps determinat d'emissió té el perill d'esdevenir «avorrit». Aquest és el pitjor adjectiu que qualsevol cosa pot tenir, des d'una pràctica laboral, un sermó, un llibre o una classe. L'alegria festiva, encara que siga de plàstic, no és només la dels dies en què el calendari destaca en roig, sinó la del conjunt de dies de la setmana, i encara, en cada una de les seues hores.

Però aquest reflex de la vida abocada al gaudi sensual, a la satisfacció immediata dels impulsos, sobretot sexuals, ve acompanyat d'un to de comèdia. És ací on podem situar una literatura que vol desprendre's del llast transcendent de les dècades anteriors i manifestar-se amb l'alegria i la lleugeresa de l'humor. Sergi Pàmies, Gabriel Galmés, Toni Cucarella, Ferran Torrent, Maria Jaén —a banda de Quim Monzó— són alguns dels escriptors que fan contribucions a la *comèdia*, on el desig transita en tota la gamma de situacions possibles i on la lubricitat és minuciosament recreada.

Tot sembla que ha de ser humorístic i entretingut; d'un orador destaquen les virtuts de si és divertit o no,

però també d'un polític, d'un rector, d'un mestre (les classes han de ser divertides, la literatura ha de ser divertida, l'economia ha de ser divertida i així successivament).

«Una vida s'encén a cada sacrifici», escrivia Màrius Torres en el poema «La mort, en un matí d'abril». I vet ací que allò que destil·la la societat sembla que s'encamine cap a un tipus de paradís sense cap esforç. Tot és possible, però, a més, «tot t'ho mereixes» –diu la publicitat desculpabilitzadora en una de les seues consignes volàtils i subtils. L'adhesió al consum i l'autocomplaença porta adherit el neguit. Paradoxalment, la facilitat material amb què vivim –hem viscut– les societats opulentes d'Occident augmenta les dificultats de viure, perquè qualsevol satisfacció de realització personal esdevé una meta difícil. Potser vivim i gaudim sense una sensació de culpabilitat, però sí amb insatisfacció. Com deia Zygmunt Bauman a *L'art de la vida*, «els nous narcisistes no viuen obsedits per la culpa sinó per l'ansietat».

També Lipovetsky, amb el pas dels anys, ha portat moltes vegades Narcís a la consulta i de la revisió *clínica* d'aquest individu ha destacat alguns canvis importants. Ho fa al llibre-entrevista de Bertrand Richard, *La societat de la decepció* (2006), on arriba a formular que vivim una felicitat paradoxal, en què la societat del benestar conviu amb la dificultat de viure. L'exercici d'enfrontar-se a les eleccions, a la renúncia i les pors condueix l'individu a un estat permanent de neguit. Des d'una perspectiva espiritual, el llegat més comunament universal apunta que la felicitat només es pot obtenir procurant-la als altres.

Al capdavall, allò a què ens empeny aquest moment històric és a crear constantment la nostra pròpia resposta

a les coses, la nostra forma de fer i de sentir. Aquest simple fet ens porta un grau més alt de tensió, de repte i, en conseqüència, de sacrifici i de frustració. I si ara és quan més possibilitats tenim de fer el que vulguem en la nostra vida i de la nostra vida, com és que experimentem aquesta enorme insatisfacció?

6.

Els Narcisos i els Dionisos han accentuat un tipus d'egolatria patològica, després de la pèrdua de la rígida disciplina dels sistemes ideològics i religiosos, i han mostrat la seua insubordinació a credos, sectes, partits, fins i tot a filosofies. Ben mirat, són uns individus que, de vegades, a contracorrent, han hagut de descreure's missatges i assumir una mena de buit que han tractat d'omplir mitjançant el culte al cos. Després de lliurar-se dels seus credos, de les forces exteriors (siguen en forma religiosa, ideològica, etc.) han sucumbit a les seues aigües interiors (emocions, construcció vital...). En certa manera, tot fa pensar que la llibertat, paradoxalment, esdevé causa d'esclavatge. En tot cas, però, tot açò no és conseqüència de cap malefici de forces obscures, sinó la resposta del pobre individu que ha d'encarar-se a la vida que li ha tocat viure.

Perquè l'individu de la nostra societat ha de saber si té sentit treballar llargues jornades, mostrar submissió al director, competir amb els seus companys, destruir l'entorn, contribuir a l'explotació infantil als països del tercer món i viure una tensió constant només per obtenir unes poques setmanes de vacances a l'any. No és aquest

el gran buit de què parlen alguns analistes, i entre ells Lipovetsky? I, al capdavant, més prompte o més tard, aquest individu ha de descobrir que la trista essència del *carpe diem* –entés simplement com una submissió als plaers– és ben amarga, per allò que en llatí en deien *fugit irreparabile tempus* i que en versos de Vicent Andrés Estellés potser sona més real:

Com la merda que s'esmuny en tirar de la cadena,
així són de fugissers els plaers
que la vida ens depara, els amors i tot això.

(*Horacianes*, XVII)

Sense dubte, l'entorn de perpetu *divertimento* es conjumina contra l'esperit de realització personal, de satisfacció profunda de l'individu que no pot satisfer-se amb els plaers sensorials. Els plaers són intrínsecament i per definició efímers; són exercicis de pujada i de baixada. El camí de la felicitat no és pot identificar amb el consum de menjars, begudes, imatges exòtiques de viatges... A més a més, centrar-se en un mateix és sempre causa de malestar, d'una manera o d'una altra. El fet d'estar centrat en el jo, per exemple, que tot estiga pendent de la imatge que donem, fa nàixer tensió. Altrament, el desig, portat a una satisfacció sense límits talment la fagocita la publicitat en múltiples missatges, desperta una avidesa que és, com tot desig, insaciable. En conclusió, els plaers sensorials –bé que són necessaris per engendrar una visió ponderada de la vida– portats a un punt de no-límit, deixen sempre, com a torna, la insatisfacció, perquè després de la seua presència, arriba la síndrome d'abstinència. Els plaers, com està ben demostrat, creen dependència. No

vull fer ara i ací cap apologia de l'austeritat, ni de la frugalitat, però cal reconèixer que el conjunt de missatges del nostre entorn impulsen un consum infinit, una invitació perpètua al *divertimento* i als plaers, que és de totes totes perillós i fals. Prou ho remarcà Epicur: la felicitat no s'aconsegueix sense renunciar als plaers més immediats. S'ha de triar, i s'ha de saber triar.

Les visions de Richard Sennett, Jean-François Lyotard, Gilles Lipovetsky tenen, a hores d'ara, una trentena d'anys. És lògic que ens preguntem si l'esbós perfilat és encara vigent. Amb una crisi econòmica com la que vivim des del 2007, amb esdeveniments pertorbadors com ara l'11-S, amb els desgavells i el neguit social a Occident, podem parlar encara d'un individu amb el perfil que s'acobra a Narcís? A Dionís? És encara vigent la filosofia del presentisme i de l'hedonisme?

Des de la dècada dels vuitanta fins al 2007, o al 2008, Europa ha viscut un període de creixement com no s'havia produït després de la Segona Guerra Mundial. Vistos des d'ara i, potser, de manera simplista, podem dir que a Europa i també a altres llocs, els anys vuitanta van ser de trànsit de la «socialdemocràcia» al «liberalisme». El període de creixement continuat va fer arrelar una sensació de progrés sòlid. Mentre que els governs de Margaret Thatcher, a la Gran Bretanya, i de Ronald Reagan, als EUA, varen crear les bases liberalitzadores, ço és, desregularitzadores, dels mercats, germen que desencadenà l'actual crisi. El liberalisme es manifestava –es manifesta encara– amb seducció, alegria canviant: l'oferta eterna de plaers.

A despit que se'n parle molt, la realitat de després de la crisi ningú no sap ben bé com serà, però molts ana-

listes coincideixen a assegurar que viurem un món molt diferent al d'abans i al d'ara. Algunes coses seran millors i d'altres pitjors; la majoria serà això: coses noves. No podem obviar també que vivim en un accelerat temps històric, on els canvis se succeeixen de forma agitada. «Eixir de la crisi» no voldrà dir, en cap cas, tornar a la situació anterior: hàbits de consum, serveis socials, vacances establertes amb una quantitat de dies com fins ara, temps de lleure. I això sense entrar en altres àmbits com ara el món educatiu...

La nova realitat, canviarà les bases de l'individu narcisista que viu pensant en el consum, les vacances i els plaers de cap de setmana? En la pràctica del culte al cos? En el lliurament a les frivolitats? L'individu, tornarà a vibrar amb causes col·lectives? Sentirà solidaritat o compassió? Què ocorrerà si l'individu no pot permetre's ni el gaudi alcohòlic ni el d'altres esplais de cap de setmana? Si el programa hedonista es redueix dràsticament? Sense aquestes vies d'escapament, com suportar l'envit de la vida? El «desencantament del món»? (en termes de Max Weber).

El 2009 es va estrenar la pel·lícula hispano-argentina *Las viudas de los jueves*. Es tracta d'un film de Marcelo Piñeyro que retrata un conjunt de famílies de l'elit econòmica del país sud-americà amb un elevat tren de vida i que varen viure la situació de crisi de l'inici de la dècada. Doncs bé, davant de l'esfondrament econòmic que els ve al damunt, l'eixida que prenen no és altra que la de suïcidar-se. Incapaços de suportar un canvi d'hàbits, un començar de nou, a una altra escala econòmica i social, no hi veuen cap altra eixida que la del crepuscle lívid, la del turmentós punt i final. Perdre l'estatus els resulta no

un malviure, sinó una realitat insuportable. Serà aquesta la profecia, en la nostra societat?

L'observació del funcionament de la història mena a constatar que sovint les etapes segueixen un moviment pendular. La fase del «nosaltres» ha deixat pas a la del «jo», no vindrà ara un moment de canvi per conjugar el verb en una altra persona? Per això la pregunta sorgeix punyent: el context actual, canviarà l'escala de valors vigent? Dibuixarà, de nou, el somriure d'algun anhel social a compartir?